

ФУНКЦЫЯНАЛЬНАЯ ШМАТПЛАНАВАСЦЬ КАНСТРУКЦЫЙ

З ПАЎТОРАМІ Ў ПАЭМЕ АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА

“СЦЯГ БРЫГАДЫ”

Анатацыя

The article deals with the essence of repetition and the specificity of its usage in the poem “Styag brigady” by Arkadii Kuleshov: in the author’s speech and in the character’s speech (Ales Rybka); repetitions of one word (more often than repetitions of independent parts of speech), word-combinations and sentences; as well as functional variety of repetition.

Вялікая Айчынная вайна была і застаецца для ўсіх нас тым перыядам, які прынёс многа пакут і гора і па-ранейшаму застаецца ўзорам неймавернай мужнасці і шматлікіх подзвігаў беларускага народа. І ў гэтым вялікую ролю адыгрываюць творы на ваенную тэму, уключаныя сярод іншых у школьную праграму. Такіх твораў, і пражэктных, і паэтычных, параўнальна многа, аднак адно з першых месцаў займае паэзія народнага паэта Беларусі Аркадзя Аляксандравіча Куляшова, чья “...індывідуальная паэтыка, самабытныя вобразныя сродкі арганічна ўвайшлі ў скарбонку айчынай паэзіі” [1, с.280].

У “Баладзе аб чатырох заложніках”, вершах “Ліст з палону”, “Над брацкай магілай” і інш. аўтар узнаўляе асобныя эпізоды суролага ваеннага жыцця, поўнага небяспекі не толькі на фронце. Асабліва знакамітым творам згаданага перыяду стала ліра-эпічная паэма “Сцяг брыгады” (1942г.), якая “...раскрывае нам велізарны свет духоўнага жыцця беларускага народа ў гады вайны” [2, с.102].

У паэме А.Куляшоў змог дасягнуць, сярод іншага, злітнасці вялікай ідэі з дасканаласцю мастацкай формы, выкарыстаўшы шматлікія стылістычныя прыёмы. Сярод іх сваёй частотнасцю вылучаецца прыём паўтору, які заключаецца ў перыядычным паўтарэнні ў межах адной структуры словаформы (асабліва пашыраны варыянт), словазлучэння ці прэдыкатыўнай часткі з аднолькавым лексічным напаміненнем. Такі прыём абумоўліваецца аўтарскай задумай, творчымі задачамі і з’яўляецца адным з найбольш дзейсных сродкаў дасягнення неабходнага стылістычнага эфекту. Напрыклад, успамінаючы сваю сям’ю, Алесь Рыбка піша: “*Ні гасцінца я для дзяцей Не прынёс, як прыносіў даўней. Я ад кожнага вока прынёс*

Родным дзецям па жмені слёз...” [3, с.74]. У дадзеным кантэксце за кошт паўтору словаформ **прынёс, прыносіў, прынёс** паэт падкрэслівае, як герой чакае гэтай сустрэчы і якая горкая, нялёгкая будзе яна.

Паводле сінтаксічнай характарыстыкі ў паэме А.Куляшова пераважаюць паўторы словаформ – галоўных членаў сказа. З іх найбольшай частотнасцю вызначаюцца паўторы дзейніка, выражанага асабовым займеннікам **я**, што ўказвае на суб’ект. Напрыклад: ***Я** прайду з табой многа дарог, Мой гадзіннік, мой браце, І я ўбачу часы перамог На тваім цыферблаце!* [3, с.20]. Дадзеная акалічнасць не з’яўляецца выпадковай: паэма напісана ў форме дзённіка, які вядзе Алесь Рыбка – адначасова і герой, і аўтар. Па гэтай жа прычыне ўжываюцца і паўторы дзейніка **мы**, які ўказвае на групу асоб, сярод якіх ёсць і суб’ект **я**: ***Мы** багата прайшлі зямлі, Гоняў, пушч багата, **Мы** да вёскі ўначы прыйшлі, **Мы** пастукалі ў хату. **Мы** стаім пад акном. Да шкла чалавек прыпадае... Гэта ён!* [3, с.65].

Варта адзначыць і той факт, што падобныя паўторы (дарэчы, ужывальныя ў пачатку фразы) сустракаюцца і ў дыялагічнай мове іншых герояў твора. Дастаткова прыгадаць, напрыклад, начную размову Алеся Рыбкі з “вясёлай кабетай” Лізаветай: - *Гэта... Ты не спіш? Гэта я, Лізавета. **Я** і ў хаце была – не спіцца, **Я** і ў клець зайшла – не ляжыцца, І сюды **я** прыйшла – удавіца, Дазволь прымасціцца...* [3, с.50].

У якасці паўтораў-дзейнікаў нярэдка выступаюць у паэме і іншыя асабовыя займеннікі, асабліва тыя, што адлюстроўваюць традыцыйны зварот да прыроды. Так, форму замовы мае размова героя з ручаём: *Камісара нясём мы, і **ты** Так зрабі, каб ён выжыў, Каб гусцейшымі сталі кусты, Каб раслі яны вышай. Мы нясём яго на шынялі. **Ты** спрыяй нам, дзе можна, **Ты** варожыя патрулі Абмінаі, абыходзь асцярожна. Сцяг брыгады нясу я, ручай, Што памёрла сягоння, - **Ты** вядзі нас у пушчу, хавай Ад бяды, ад пагоні...*[3, с.26-27]. Неабходнага стылістычнага эфекту А.Куляшоў дасягае тут (дарэчы, і на іншых старонках твора) за кошт паўтору не толькі асабовага займенніка **ты**, які ўказвае на суразмоўцу, але і іншых лексем: займенніка **мы**, прыназоўніка **ад**, падпарадкавальнага злучніка **каб**.

У аўтарскай мове сустракаюцца паўторы дзейнікаў, выражаных агульнымі назоўнікамі. Напрыклад: *Шмат людзей на дарозе. Глядзяць месчачкоўцы ў трывозе. **Хата. Хата. Яшчэ адна хата. Ганак ваенкамата*** [3, с.18]. Пачуццё трывогі, перажывання за будучыню тут узмацняецца не толькі за кошт паўтору, прычым не двухкратнага, дзейніка **хата**, але і афармлення яго ў выглядзе аднасастаўных намінацыйных (назыўных) сказаў. Маюць месца паўторы такога тыпу і ў мове персанажаў, калі трэба акцэнтаваць увагу чытача на нейкім важным для герояў аб’екце. Напрыклад, гэта сцяг: *Пабудзіў я Смірнова: - Сцяг! – кажу я яму: - Сцяг! – адно толькі слова* [3, с.60]; - *Сцяг, - кажу я, - у ватоўцы маёй. – Сцяг? – збалеў ён*

[Ворчык. – А.М.], *З твару змяніўся, - Сцяг брыгады зашыты ў ёй... Я... зусім забыўся...*[3, с.68].

У паэме “Сцяг брыгады” нярэдка і паўторы другога галоўнага члена сказа – выказніка, якія звычайна афармляюцца як двухкампанентныя кантактныя паўторы і выконваюць пераважна дзве функцыі. Адна з іх – раздзяляльна-вылучальная – заключаецца ў тым, што паўтор сінтаксічнай пазіцыі выказніка садзейнічае больш цэласнаму ўспрыняццю чытачом кампанентаў тэксту: *Я іду каля жыта. **Пакасілі** яго кулямёты, Усё **пакасілі**, А тупыя фашысцкія боты Яго малацілі...*[3, с.38].

Другая функцыя паўтораў выказніка – выдзяляльна-акцэнтная, або функцыя падкрэслівання, выдзялення семантычна важнага для паведамлення моўнага элемента. У гэтай функцыі звычайна выступаюць структуры без удакладняльных кампанентаў пры паўторным выказніку, які стаіць у пачатку фразы. У аўтарскай мове за кошт паўтору паэт падкаэслівае пераважна працягласць і інтэнсіўнасць дзеяння (стану): ***Скача** Ворчык Мікіта! Ён скідае ватоўку, зірні, **Скача**, як на вяселлі, **Скача** так, як у лепшыя дні на ўсіх вёсках умелі. **Скача**, можа, за сотню ног, Плешча гулка ў далоні...*[3, с.44]. За кошт такога ж паўтору аўтар перадае і веру ў перамогу, у шчаслівую будучыню дзяцей: ***Будзе** час дзіцячых уцех, **Будзе** смех – я прывёз ім смех, **Будуць** слёзы, - І я прывёз, - Каску поўную раадсных слёз ...*[3, с.75].

У мове дзеючых асоб паўторы выказніка нярэдка выступаюць сродкам перадачы суб’ектыўна-мадальнага значэння выказвання, напрыклад просьбы: *І бярозавіку гаспадыня Падала нам увішна: - **Піце**, родныя, **піце**, Таварыша ў хату нясіце...*[3, с.31]. Для мовы персанажаў характэрны паўтор выказніка ў канструкцыі-адказе, якая належыць адной і той жа асобе: *І сціскае ён кулак, І малоціць у грудзі: - Салаўкі, - ён крычыць, - Салаўкі Мяне вывелі ў людзі! Ферму я **падпаліў**? **Падпаліў**. Прызнаюся вам, людзі. Пеўні тыя, што з дымам пусціў, Мяне вывелі ў людзі!...*[3, с.46]. Аналагічныя структурам гутарковай мовы пералічаныя канструкцыі ўключаны А.Куляшовым ў мову фашысцкага прыслугача Мядзведскага, які пры пэўных умовах пераконвае ў сваёй праваце суб’яднікаў і, каб падкрэсліць безапеляцыйнасць сказанага, выкарыстоўвае прыём паўтору як своеасаблівую канстатацыю факта. Аўтар асуджае нягодніка, яго адкрытую здраду, прычым адлюстраванне негатыўных адносін узмацняецца і за кошт іншых ужытых тут паўтораў ***Салаўкі, мяне вывелі ў людзі***.

Паводле структурнай характарыстыкі паўторамі ў паэме выступаюць пераважна асобныя лексемы. Аднак тут назіраецца выкарыстанне паэтам паўторнай лексемы ў іншай граматычнай форме. Гэта можа быць у межах адной часціны мовы:

а) назоўніка са значэннем асобы: *Кулямётчык* забіты ляжыць *За* сваім *кулямётам* ...[3, с.24]; *Бацька* ўстаў, прачнулася маці, *За* парог нас *бацькі* правялі ...[3, с.70];

б) дзеяслова, прычым граматычныя формы тут адрозніваюцца пераважна катэгорыямі зваротнасці-незваротнасці і трывання: *А чые гэта рэчы, чые, Гаспадыня Праскоўя? Хто насіў? Не спытаўся ў яе, Не спытаў пра сыноў я*...[3, с.35]; *Дні міналі, мінулі. Адкукавалі зязюлі* ...[3, с.36].

Сустрэкаюцца ў паэме і выпадкі ўжывання ў межах адной страфы аднакарэнных слоў, якія таксама выконваюць выдзяляльна-акцэнтную функцыю: *А гадзіннік? Шчаслівы яго Кіне так, без увагі, Бо заўсёды ад шчасця свайго Ён п'яны, як ад брагі*...[3, с.19].

Аркадзь Куляшоў выкарыстоўвае прыём паўтору і для захавання рытмамелодыкі паэтычнага твора. Гэтую функцыю выконваюць у тэксце пераважна службовыя часціны мовы – прыназоўнікі і падпарадкавальныя злучнікі. Напрыклад: *Асядлала брыгада шашу І засела ў мястэчку... Хоць хацеў бы я, не апішу Бой за ўзгорак, за рэчку* ...[3, с.36]; *Родны Мінск я пакінуў, Пажарам і бомбамі гнаны. Хто сказаў, што мой горад загінуў, што ён зруйнаваны?* ...[3, с.15].

Адметнасцю паэмы “Сцяг брыгады” з’яўляецца некантактны паўтор простага сказа (прэдыкатыўнай часткі). Так, за кошт паўтору ўстойлівай казачнай формулы *Жыў ляснік са свайой леснічыхай Каля завадзі ціхай* ...[3, с.30-31] падкрэсліваюцца цішыня і гармонія ў прыродзе, што яшчэ больш узмацняе адчуванне трагічнасці абставін і часу.

У пачатку раздзела 2 паэмы ў межах дзевяці чатырохрадкоўяў восем разоў паўтараецца прэдыкатыўная частка – двухсастаўны неразвіты сказ *Я не веру*, за кошт чаго аўтар – грамадзянін, воін, чалавек, бацька – выступае ўвасабленнем патрыятызму, вернасці, смеласці і непахіснасці ў барацьбе, веры ў перамогу над ворагам.

Такім чынам, для мастацкага вырашэння задумы Аркадзь Куляшоў шырока, па-наватарску выкарыстоўвае ў паэме “Сцяг брыгады” паўторы як асобных лексем, так і простых сказаў (прэдыкатыўных частак). Такія паўторы служаць для перадачы шматлікіх семантычных і суб’ектыўна-мадальных значэнняў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Беларуская мова: Энцыкл. / Беларус. энцыкл.; Пад рэд. А.Я.Міхневіча; Рэдкал.: Б.І.Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мн.: БелЭн, 1994. – 655 с.: іл.

2. Бечык, В. Шлях да акіяна: Кн. пра паэзію А.Куляшова / В.Бечык. – Мінск: Маст. літ., 1981. – 270 с.
3. Куляшоў, А. Сцяг брыгады. На беларускай, рускай і ўкраінскай мовах / А.Куляшоў. – Мінск: Беларусь, 1970. – 240 с. з іл.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ